

ՄԱԴՐԱՍԻ ԵՐԿՐՈՐԴ «ԱԶԴԱՐԱՐ»Ը

Հայ առաջին լրագիր «Ազգաբար»-ը, ինչպես յայտնի է, լոյս է տեսել 1794 թուին, Հնդկաստանի Մադրաս քաղաքում, Շերադեյցի Յարութիւն քահանայ Շմաւոնեանի կողմից:

Առաջին այդ պարբերականից յետոյ, Հնդկաստանի դանադան քաղաքներում, ուր շատ թէ քիչ Հայեր են ապրել, լոյս են տեսել տառնակից աւելի յրապրել՝ որոնց թւում եւ երկու «Ազգաբար»-ներ: Դրանցից մէկը վերջին տարիներում, սկսեալ 1950 թուից մի քանի տարի Կալկաթայում, Զ. Մ. Հանանեանի խմբագրութեամբ, իսկ միւսը՝ որ հանդիսանում է Մադրասում հրատարակուած երկրորդ «Ազգաբար»-ը, 1846 թուին:

Հայ պարբերական մամուլի առթիւ հրատարակուած գրքերում ու ժողովածու — ցանկերում, մինչ այժմ, բացի Շմաւոնեանի «Ազգաբար»-ից՝ յիշատակուած են նոյն անունով հինգ այլ պարբերականներ, որոնք են.

1. «Ազգաբար Բիւզանդեան», Կ. Պոլիս, 1840 թ.:
2. «Ազգաբար Առաջնորդարանի», Թաւրիզ, 1904 թ.:
3. «Ազգաբար», Կ. Պոլիս, 1927 թ.:
4. «Ազգաբար» (Շարաթաթերթ), Բէյրութ, 1942 թ.:
5. «Նոր Ազգաբար», Կալկաթա, 1950 թ. (*):

Վերոյիշեալ «Ազգաբար»-ներից բացի, մի վեցերորդ «Ազգաբար» եւս լոյս է տեսել Մադրասում, 1846 թուին, որի մասին մինչ այժմ մեր պարբերական մամուլի հրատարակուած ցանկերում ու ժողովածուներում յիշատակուած չէ:

Սրա յիշատակութիւնը կայ միայն «Նոր Ազգաբար»-ի մէջ (1951 թիւ, համար 3, էջ 9 եւ 22), շատ հաւանաբար նաեւ Հնդկահայ միւս պարբերականներում եւ եթէ յիշողութիւնս ինձ չի դաւաճանում, նոյնպէս Հ. Գ. Գալմաթարեանի «Պատմութիւն Հայ լրագրութեան» գործի մէջ (Վիեննա, 1893 թ.) (*):

Մադրասի այս երկրորդ «Ազգաբար»-ը, հրատարակուել է սկսել 1846 թուի Օգոստոս 15-ից, վիճաբար սուպերթիւմբ, եղել է երկշաբաթաթերթ եւ լոյս է տեսել ամսի սկզբին եւ 15-ին:

Նոր-Ջուլայի Ս. Ամենափրկչեան Վանքի թանգարանում պահուում է սոյն լրագրից ինը համար, պահուած 379 համարի ներքոյ, որ այժմ հանուած է ձեռագրերի բաժնից եւ դրուած գրադարանի մամուլի բաժնի մէջ:

Հաւաքածոն սկսում է համար 9-ից, 15 Դեկտեմբերի 1846 թիւ եւ յաջորդաբար շարունակում մինչեւ համար 17-ը՝ 15 Ապրիլի 1847 թիւ:

Համար 9-ի ճակատին դրուած է «ԱԶ-ԴԱՐԱՐ», իսկ երկրորդ տողի վրայ «Օրագիր քաղաքական եւ բանասիրական գիտելիքաց»: Թիւ 11-ից սկսեալ «Օրագիր»-ը գրբար է երկրորդ տողում, իսկ մնացեալը երրորդ տողի վրայ:

Դատելով թիւ 9-ից, որի վրայ դրուած է «Հաւոք Ա», առաջին համարը սուպերբուած պէտք է լինի 1846 թուի Օգոստոս 15-ին: Իւրաքանչիւր թիւը բաղկացած է չորս էջից, ծաւալը թիւ 9 եւ 10-ը՝ 27×21, իսկ միւսները՝ 32×20 ս. մ.: Խփակուած են հերթական թուերով: Սոյն 9 համարներն սկսում են էջ 33-ից եւ վերջանում էջ

(*) Թիւ 1, 2, 3 եւ 5 «Ազգաբար»-ների տեղեկութիւնները Բազիլ Էմֆ Յ. Պետրոսեանի «Հայ պարբերական մամուլի բիրիդգրաֆիա» աշխատութիւնից, իսկ 4-րդը, Ա. Խաչատրեանի յոգուածից («Հասկ», 1906 թ., Յուդիս-Օգոստոս, էջ 285):

(*) Սոյն գրքոյի տարիներ առաջ անցել են ձեռքի տակ եւ յիշատակել էլք, քայց դժբախտաբար յաշարգրութիւնս պակասում է, իսկ գիրքն էլ այժմ հնարաւոր չէ գտնել:

68-ով: Բոլոր էջահամարների ներքեւում
գրուած է «Ազդարար»:

Լեւոն Ղրտարն է, թէեւ երբեմն կան
աշխարհարարին մօտիկ նախադասութիւն-
ներ եւ պարբերութիւններ: Առաջին էջի ա-
ռաջին սխալակում, խմբագրականի տեղ եւ
երբեմն էլ որպէս խմբագրական, դրուած
են տեղական լուրերը, որից որպէս մի նը-
մոյշ, ստորեւ առաջ ենք բերում 1847
թուի Յունուարի առթիւ (թիւ 10), գրած
խմբագրականը՝ «Տեղային Լուրք» եւ «Նար
Տարի» խորագրերի տակ:

«ՏԵՂԱՅԻՆ ԼՈՒՐԻՔ

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Օրն ուրբաթ յարում Ազդարար օրագիրն
հրատարակի, է սկիզբն նոր տարւոյն — այն
է 1847: Յայտպիսի ժամանակի մարդոյ
միտքն բնականաբար ածի ի գանազան
մտածութիւնս — եթէ տիրական և եթէ աւ-
րայտական ըստ պատահման բախտի յիրա-
քանչեւր անձին:

Յիբաւի հասարակօրէն խորհուրդ ածե-
լով քա՛նի դժբաղդ պատահումն յանցեալ
ամի պատահեցան ազգի մարդկայանց —
քանի խանդալատ ծնաղ գրկեցան ի մեծ
յուսոյն զոր ակն ունէին ի գաւակացն —
քա՛նի տունի միանգամայն անհետացան,
ցրանցան եւ այլատարազ եղան — քա՛նի
անձինք որք սակաւ ժամանակաւ յառաջ ի
գազաք երջանկութեան էին յընթացս մի
տարւոյ ի վայր ձախորդութեան անկան —
քայց կամք չունիւք ընդարձակել: Յայլ
կեղմն պատկերի հայեյով քանի ուրախայի
պատահումնք ի մերս յսրի պատահեցան,
քանի Քոր մարդիկ յաշխարհի երեսեցան եւ
քանի ջանք Հիմնիստի լուցան:—

Այսպիսի ուրախութիւնք ամենին ի մօ-
հացօնս արկանեն գլխոյն տացեալ արկածս
— եւ մեք ի սրտէ ցանկամք ամենայն քարե-
կամաց մերոց եւ ընթերցողաց երկայն վա-
յելումն՝ առաքինութեամբ՝ ամենայն տե-
սակ քարեաց իմա՛ր արտաքին, մարմնաւոր
և հոգեկան — շնորհաւորեմք օրաց — քար-
եա՛ւ եկիր նոր տարի:»:

Թէեւ մեր ձեռքի տակ եղած համարնե-
րում առանձնապէս նշուած չէ, բայց ըստ
երեւոյթին, թերթը խմբագրուել է Ստե-

փանոս Յովհաննէս(եան)ի եւ Փիլիպոս
Մկրտոս(եան)ի կողմից, իսկ տպա-
րակելու վայրն ու խմբագրատունն եղել է
Վաղարաթի Հայոց Դպրատունը:

Հայ պարբերական մամուլի առթիւ մին-
չև այժմ հրատարակուած զրգերում, որոնց
թուով եւ միւսներից աւելի գերազանց ու
ամբողջական՝ Յովհաննէս Պետրոսեանի
«Հայ Կարգաբանական Մամուլի Իրիւնդրա-
ք» խիստ կարեւոր աշխատութեան մէջ,
յիշուած չէ Մաղբասի այս երկրորդ «Ազ-
դարար»-ը: Այս մասին յիշուած չէ նաեւ
բանասէր Արտուշէ Տէր Պաշտօնեանի վե-
րոյնիշեալ հրքի մասին գրած «Գիտական —
քննական գրախօսութիւն»-ի մէջ, որը
տպարդուեց «Հասկ» թմապարում, սկսեալ
1965 թուի համար 8-9-ից (էջ 406)՝ եւ շա-
րունակուեց յաջորդական մի քանի համար-
ներում: Սոյն գրախօսականն եւս խիստ կա-
րեւոր է, ուր կատարուել են մի շարք ուղ-
ղումներ եւ լրացումներ:

Մենք լրիւ համաձայն ենք Ա. Պաշտ-
օնեանի այն տեսակէտին, որ Հայ մա-
մուլի անթերի ցանկ ունենալու համար,
անհրաժեշտ է որ նախ իւրաքանչիւր դա-
ղութիւն, մի որեւէ լաւատեղեակ անձի
կողմից, կազմուի այդ շրջանի հայկական
մամուլի ցանկը, ապա նման ցանկեր միաց-
ւելով՝ կազմուի մի ամբողջական ու լրիւ
պատկեր:

*

Վերի մեր յօդուածը «ՍԻՈՆ»-ի խմբա-
րութեան ուղարկելուց յետոյ, յարգոյ
խմբագրի միջոցով տեղեկացանք, որ նա
վերջին ժամանակներում Պատրիարքարանի
արխիւից երեւան է բերել Մաղբասի 1846
թուի «Ազդարար»-ի սկզբի յաջորդական մի
քանի համարները, թիւ 1-ից մինչեւ թիւ
12-ը:

Օգտուելով յարգոյ խմբագրի բարեա-
ցակամութիւնից, ստորեւ նոյնութեամբ ա-
ռաջ ենք բերում առաջին համարի ծանու-
ցում — խմբագրականը.

Ե Ա Ն Ո Ի Յ Ո Ի Մ Ն

Շատ յարմար եւ գեղեցիկ ասութիւն է
այն՝ թէ «Ուսումն անէն պարզ կատար-

դանք. «Մատրաս (ի Հնդկաստան) Աղդա-
րար անուամբ նոր լրաքուղք մը հաստատու-
ւեր է, որ ամիսը երկու անգամ պիտի հը-
րատարակուի, եւ տնտեսական ու բանասի-
րական գիտելիաց վրայօք պիտի խօսի:
Յիշեալ քաղաքը դեռ հայերէն տպագրա-
տուն չըլլալուն համար, առ այժմ ձեռագիր
պիտի ըլլայ այս օրագիրը»:

Ազգաբարձրէ՝ առաջին հայ լրագրոյն վը-
րայ խօսելով Պատմ. Հայ Դպրութեան՝ կը-

Նար-Ջուղա

15 Ապրիլի 1968 թ.

ԵԱՆՕԹ.

Հակառակ որ «Ազգաբարձր» անունապէս
աշակերտական հրատարակութիւն մըն է,
սակայն եւ այնպէս կը պարունակէ Մատ-
րասի հայ գաղութի կեանքին եւ մարդոց
մտայնութեան մասին հետաքրքրական տե-
ղեկութիւններ եւ լուրեր: Հրատարակիչ-
խմբագիրներու («Վերատեսուիչ — ստա-
ցողի») ուսուցիչը եղած է Մատրասի Դըպ-
րատան դաստիարակը՝ Սամուէլ Մարգար,
որ, ինչպէս յայտնի կ'ըլլայ խմբագիրներու
մէկ յայտարարութենէն, «... յառաջադըր-
եալ է յօրինել զգործ մի յորում բովանդա-
կեացի համատարած ծանօթութիւն յազագս
գրականութեան Մարգարսիս Հայաց. յորում
եւ կայ ինչ ինչ ի վերայ Հիմնադրի Ազգա-
բարձին հնոյ. այս գրութիւն յայս մեծ ու-
նիւմք փութով տեսանել ի լոյս ընծայեալ»
(թիւ 7, 16 Նոյեմբեր 1846, էջ 28):

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան
մօտ պահուող քիւրերուն (1-12) մէջ ամե-
նէն հետաքրքրական յօդուածն է «Ճառ ի
վերայ ազատութեան Հայաստան Աշխա-
րի մերոյ ի ձեռացն Պաւսից հրամանաւ
բարեպաշտ Կայսեր Ռուսաց Նիկողայոսի:
Յամի Տեառն 1828: Յօրինեալ ի Տէր Գրի-
գոր Տէր Աստուածատուր»:

Յարմար կը դատենք հոս արտատպել
«Առօտ» վերնագրուած փոքր քերթուած մը
(թիւ 11, 15 Յունուար 1847, էջ 44), որ իր

նէ. «Այս վերջինն ի 1846 նորէն սկսաւ հրա-
տարակուիլ, առ կրկին խափանուեցաւ»:

Մենք Արշալուստ յաջորդ Թուերուն մէջ
հետաքրքրութեամբ փնտռեցինք Ազգաբարձրի
հրատարակումը կամ դէ՞ փոքր ինչ յիշա-
տակութիւն մը, եւ չգտանք: Ուրիշ կող-
մանէ ծանօթութիւնք կը պակսէին: («Պատ-
մութիւն Հայ Լրագրութեան», Գ. Վրդ.
Գալէմարեան, Վիեննա, 1893, էջ 98):

Լ. Գ. ՄԻՆԱՅԱՆ

կարգին խմբագիրներուն կողմէ արտա-
տրուելու է Կալկաթայի Արարատեան Ըն-
կերութեան Օրացոյցէն: Ստորագրութիւնը՝
Մ. Գ. Թ., կ'ենթադրենք որ կը պատկանի
Մեսրոպ Դաւթի Թաղիադեանին:

ԱՐԱՅ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

Ա Ռ Օ Տ

Յետեմբ հոսի ժամանակ,

Յաւօք ցնդին կեանք արա՛ղ.

Բայց մահացո՛ւղ, արի՛, տե՛ս,

Թէ զի՞նչ բարի թողին քեզ:

Մի՛ դու կամ ես, մոռացուք,

Թէ յո՞ր իցե՞մք ընդ պարտեօք,

Որ ընդ բարեաց Արարին՝

Վշտացուցաք ըզճողին:

Եւ զի՞նչ ոցին արիտուք

Հանցուք ի նոր այս աւուր,

Բայց թէ զոգիս մեր՝ Տէրամբ

Նուիրեցուք կամայ Հօր:

Հայ Բրիտանեա՛յդ, երանի՛,

Բրիտան քեզ փոխ վճարի.

Թէ պարտիք քոյ մեծ իցեն,

Մեծ եւ նորա փրկանքն են:

Մ. Գ. Թ.